

SZKOŁA A RYNEK PRACY

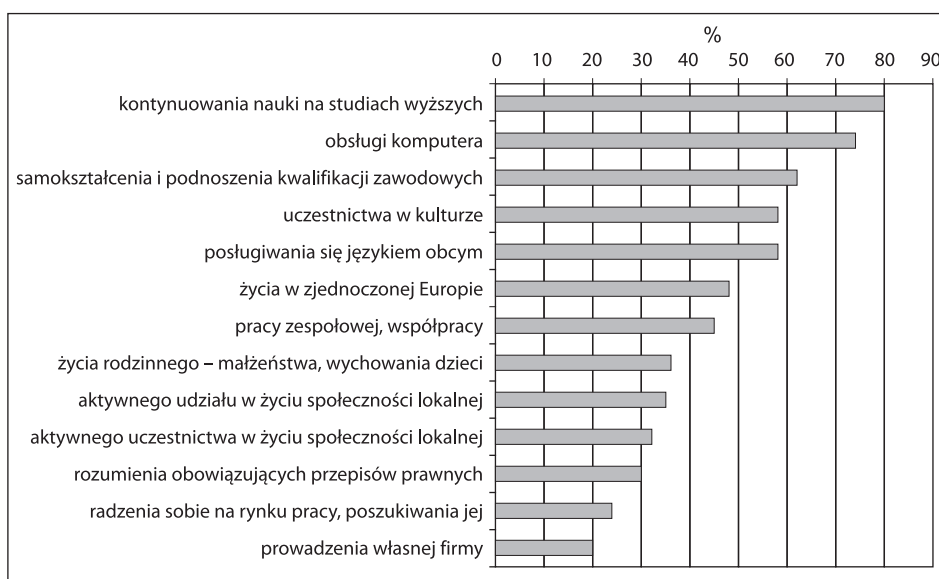
Przygotowanie uczniów do udziału w rynku pracy

1. Wprowadzenie

W formie anegdoty opowiada się o ogłoszeniu pewnej firmy, która chętnie zatrudni osobę młodą, do 25. roku życia, po studiach dziennych, z minimum pięcioletnim doświadczeniem na podobnym stanowisku. Niemożność spełnienia takich i innych wymagań była powszechna wśród absolwentów i studentów w sytuacji, kiedy bezrobocie sięgało 20%. Mimo że sytuacja na rynku pracy diametralnie się zmieniła – bezrobocie w Polsce w styczniu 2009 roku wynosiło 11,8%, a w niektórych województwach było jeszcze wyższe – przewidywanie trudności w znalezieniu dobrej pracy deklaruje spora grupa młodych ludzi. Czy oczekiwania pracodawców są nie do spełnienia? Oczywiście, że nie (o czym świadczą zastępy pracowników), pomijając patologiczne sytuacje, kiedy pracę otrzymują osoby spełniające pozamerytoryczne i pozaoficjalne wymagania.

W maju 2005 roku CBOS opublikował komunikat z badań: „Jak szkoły średnie przygotowują młodzież do życia?”. Zapytano o to, która szkoła średnia (zreformowana czy ta sprzed reformy) lepiej przygotowuje do życia. Oceniano: czy szkoła przygotowuje do kontynuowania nauki na studiach wyższych, obsługi komputera, samokształcenia i podnoszenia kwalifikacji zawodowych, uczestnictwa w kulturze, posługiwania się językiem obcym, życia w zjednoczonej Europie, pracy zespołowej, życia rodzinnego, aktywnego udziału w życiu społeczności lokalnej, aktywnego uczestnictwa w życiu politycznym, rozumienia obowiązujących przepisów prawnych, radzenia sobie na rynku pracy, prowadzenia własnej firmy.

Większość respondentów zgadza się, że szkoły średnie przygotowują do kontynuowania nauki na studiach wyższych, ale istotne jest również to, że dostrzega się pozytywną rolę szkoły w przygotowaniu do samokształcenia (wspierany przez UE projekt kształcenia przez całe życie, *lifelong learning*), a także kształcenia w zakresie obsługi komputera i języków obcych. Mniej widoczna jest realizacja funkcji wychowawczej przez szkoły. Połowa respondentów zauważa, że szkoła przygotowuje do życia w zjednoczonej Europie i współpracy w grupie. Już mniej niż 40%

Wykres 1. Jak P. sądzi – obserwując młodych ludzi, którzy w ostatnich latach ukończyli szkoły średnie – czy szkoły te na ogół przygotowują swoich absolwentów do: (na wykresie łącznie odpowiedzi twierdzące, zdecydowanie tak i raczej tak)

Źródło: CBOS, BS 82/2005.

twierdzi, że szkoła przygotowuje do życia rodzinnego i aktywnego udziału w życiu społeczności lokalnej.

Analizując wyniki pod kątem przygotowania do udziału w rynku pracy, widzimy, że ocena szkoły nie jest entuzjastyczna. Wprawdzie respondenci zauważają, że szkoła uczy języków obcych i obsługi komputera, jednak niewielu spośród nich odpowiada twierdząco na pytanie o to, czy szkoła średnia uczy radzić sobie na rynku pracy (24% twierdzących odpowiedzi), uczy jak prowadzić własną firmę (20% twierdzących odpowiedzi), pomaga zorientować się w rynku pracy, a nawet uczy rozumienia przepisów prawnych (30% twierdzących odpowiedzi). Wymienione cechy byłyby bardzo przydatne absolwentom. Znamienne jest również to, że respondenci twierdzą, iż zreformowana szkoła średnia przygotowuje do życia tak samo albo gorzej (21%). Tylko 15% dostrzega pozytywne zmiany. Paradoksalnie zreformowana szkoła oceniana jest gorzej w obszarze związanym z rynkiem pracy. Respondenci twierdzą, że szkoła gorzej przygotowuje do udziału w rynku pracy, prowadzenia własnej firmy, a także gorzej uczy języków, obsługi komputera, przepisów prawnych. Podsumowując wyniki badań, można stwierdzić, że w opinii respondentów szkoła średnia nie przygotowuje do udziału w rynku pracy.

Rynek pracy jest rodzajem rynku ekonomicznego, który opiera się na mechanizmach popytu i podaży na pracę i współzależności pracodawców i pracobior-

ców. Wpływ na ten rynek ma wiele czynników, a jednym z nich jest system kształcenia. Przygotowanie uczniów do udziału w rynku pracy jest ważnym zadaniem systemu oświaty.

2. Oferty pracy

Analiza ofert pracy pozwala podzielić oczekiwania pracodawców na trzy grupy. Pierwsza dotyczy kwalifikacji formalnych, czyli wykształcenia nabytego w systemie edukacji potwierdzonego certyfikatem. Chodzi tu przede wszystkim o maturę, dyplom studiów uniwersyteckich czy zaświadczenia o kwalifikacjach do posługiwania się określonym sprzętem. Od lat obserwujemy w Polsce mechanizm podgrzewania aspiracji edukacyjnych, a co za tym idzie, rosnącą liczbę osób z wyższym wykształceniem – dane z Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku mówią o 3,2 mln osób, co daje ok. 13% spośród Polaków powyżej 25. roku życia. Z analizy rynku pracy wynika, iż ważny jest nie tylko poziom wykształcenia, ale również jego profil. Dane z różnych raportów (por. <http://www.jobpilot.pl>, <http://www.praca.gov.pl>, <http://www.pracuj.pl>) dotyczących ofert pracy niezmiennie pokazują, że najbardziej poszukiwani są inżynierowie, technicy, specjaliści od sprzedaży oraz telekomunikacji i IT. Ponieważ przedmiotem analiz były szkoły podstawowe, gimnazja i szkoły średnie, bardziej skupimy się na umiejętnościach i rozwoju cech indywidualnych niż na formalnych kwalifikacjach, które zazwyczaj są efektem studiów wyższych. Analizowane przez nas szkoły nie przygotowują do wykonywania zawodu.

Dla pełnego obrazu sytuacji należy jednak tutaj wspomnieć, że Polski system oświaty opiera się na modelu 80/20, co ma oznaczać, że 80% uczniów szkół średnich uczy się w liceach, a 20% w szkołach zawodowych i technikach. W Europie przeważa model 30/70 – 30% uczniów szkół ogólnokształcących i 70% szkół zawodowych i techników (Strojek 2008). Na rynku pracy obserwujemy z kolei większy popyt na specjalistów, absolwentów kierunków technicznych i szkół zawodowych, a absolwentów o „miękkich umiejętnościach”, „ogólnie” wykształconych jest za dużo.

Druga grupa oczekiwań pojawiająca się w ofertach pracy dotyczy cech indywidualnych, zarówno osobowościowych, jak i umiejętności społecznych. Obok pracowników miłych, sympatycznych, ambitnych i otwartych poszukiwane są osoby potrafiące współpracować w grupie i szybko uczące się.

Trzecia grupa oczekiwań to dodatkowe umiejętności. Tutaj należy przede wszystkim wymienić obsługę komputera, języki obce, prawo jazdy.

Pytanie, jakie postawiliśmy, dotyczyło tego, jak szkoła przygotowuje swoich absolwentów do udziału w rynku pracy. Zostaną zaprezentowane konkretne rozwiązania wykorzystywane we wszystkich typach szkół, których celem jest kształtowanie umiejętności i zdolności potrzebnych na rynku pracy.

3. Cechy indywidualne

Cechy indywidualne zostały zdefiniowane jako cechy osobowościowe, zdolności oraz umiejętności społeczne. Osobowość, rozumiana jako zbiór cech, jest konstruktem, który kształtowany jest przez całe życie – mowa tu o procesach socjalizacji i wychowania. Szczególną rolę w tym procesie odgrywa szkoła: z racji młodego wieku uczniów, a co za tym idzie, największej plastyczności ich osobowości, największej podatności na kształtowanie, a także dlatego, że jednym z zadań szkoły jest wychowywanie. Samokształcenie, czyli „praca nad sobą”, oraz treningi interpersonalne również mogą pomóc wypracować pożądane na rynku pracy zasoby.

Podstawowe pytanie jest następujące: czy szkoła ma możliwość takiego oddziaływania na wychowanka, żeby wzmacniał on swoje pozytywne cechy osobowościowe, żeby nauczył się współpracować w grupie, był asertywny, przedsiębiorczy i szybko uczył się nowych rzeczy? Pytanie to dotyczy dwóch aspektów szkolnego życia. Pierwszy z nich to wychowanie i pytanie o to, czy szkoła jest instytucją wychowującą. Drugi dotyczy ukrytego programu szkoły (*hidden curriculum*) – to w tym obiegu informacji przekazywane są treści dotyczące tego, czy bardziej opłaca się współpracować, czy raczej być indywidualistą.

Od lat w szkole obserwujemy indywidualny „wyścig szczurów”, który wspiera np. system stypendialny, który promuje x% najzdolniejszych uczniów. Oznacza to, że „liczy się tylko moja piątka/szóstka i liczy się to, żeby mój kolega był gorszy”. Nauczyciele rzadko wybierają metodę pracy w grupie, bojąc się „pasażerów na gapę”, ale pewnie też tego, że praca w grupie może destabilizować zajęcia (uczniowie mogą rozrabiać), rozpraszać uczniów. Można zaobserwować tutaj zwiastuny zmian. Projekty przygotowywane przez nauczycieli na potrzeby programów unijnych czy różnych konkursów często opierają się na metodach nauczania takich jak np. nauczanie metodą projektu. Publikowane przez nauczycieli w Internecie¹ programy lekcji często bazują właśnie na takich metodach nauczania, które rozwijają takie umiejętności jak współpraca, samodzielne poszukiwanie nowych informacji, samokształcenie. Rozwijanie tych cech jest ważne z punktu widzenia udziału w rynku pracy. Umiejętność pracy w grupie, przedsiębiorczość, szybkość uczenia to cechy, które można wypracować, np. proponując uczniom częściej pracę w grupie albo doceniając wysiłki poszukiwania informacji w różnych źródłach bardziej niż pamięciowe zapamiętanie materiału.

W programie zreformowanej szkoły (na poziomie ponadgimnazjalnym – liceum i szkoły zawodowej) znalazł się przedmiot, który nazywa się podstawy przedsiębiorczości. Przygotowane przez Instytut Spraw Publicznych (http://www.isp.org.pl/podstawa/podstawa_files/podstawa_programowa_051003B.pdf)

¹ Przykłady stron internetowych, na których można znaleźć porady metodyczne, konspekty lekcji, a nawet całe programy ścieżek edukacyjnych: <http://www.koweiziu.pl>, <http://www.wychowawca.pl>, <http://www.szkolazklasa.pl>, www.eduforum.pl.

wymogi programowe zakładają, że po ukończeniu kursu uczeń będzie potrafił zdefiniować postawę przedsiębiorczą, ale także znać cechy własnej osobowości. W minimum programowym znalazły się też uwagi dotyczące pracy w grupie jako wskazanej metody realizacji zajęć. „Nauczanie podstaw przedsiębiorczości zmierza do wychowania człowieka aktywnego, twórczego, potrafiącego wytyczać sobie słuszne cele, działać racjonalnie i wytrwale, doceniać swoją wartość. Przedmiot ma charakter praktyczny. Młodzież powinna przyswoić tyle wiadomości, ile jest konieczne do opanowania pożądaných umiejętności. W procesie kształcenia należy stosować głównie aktywizujące metody nauczania i wykorzystywać informacje o realnym życiu gospodarczym (opisy, teksty dyskusyjne, wykresy, przepisy prawa) do analizowania i interpretowania zjawisk ekonomicznych” – napisali eksperci Instytutu Spraw Publicznych w 2005 roku. Realizowany zgodnie z tymi założeniami przedmiot byłby ważnym elementem zmian w podejściu szkoły do przygotowania absolwenta do rynku pracy.

4. Umiejętności dodatkowe

Umiejętności dodatkowe zostały zdefiniowane jako możliwości wykonania pewnych zadań, jak np. obsługa komputera czy faksu, znajomość języków obcych. Nie muszą być to zasoby potwierdzone certyfikatami, jak w przypadku kwalifikacji. Chodzi przede wszystkim o radzenie sobie z zadaniami.

W programach szkolnych sporą część budżetu czasu zajmują lekcje informatyki i języków obcych. Umiejętność obsługi komputera i znajomość przynajmniej podstaw języka angielskiego są niezbędne na rynku pracy.

Informatyka, czyli nauczanie zasad posługiwania się komputerem i technologią informacyjną realizowana jest w szkole podstawowej (od klasy czwartej), w gimnazjum, liceum i w szkole zawodowej. Na pierwszym etapie nauki uczeń powinien nauczyć się bezpiecznie korzystać z komputera, potrafić wykorzystać go w życiu codziennym, ale także używać w poszukiwaniu informacji niezbędnych do realizowania programu szkolnego. Na drugim etapie nauki informatyki, w gimnazjum, uczeń ma być przygotowywany do aktywnego i odpowiedzialnego życia w społeczeństwie informacyjnym. Powinien, między innymi, umieć korzystać z systemu operacyjnego, redagować teksty, tworzyć bazy danych (http://www.isp.org.pl/podstawa/podstawa_files/podstawa_programowa_051003B.pdf). Licealista uczy się m.in. programować, tworzyć i publikować własne materiały w Internecie, budować sieci komputerowe.

Nauka języka obcego rozpoczyna się już na etapie kształcenia zintegrowanego. Uczeń powinien oswoić się z językiem obcym. „Nauka obcego języka nowożytnego rozpoczyna się od stopniowego rozwijania rozumienia ze słuchu i reagowania słowem bądź gestem” – mówi o tym podstawa programowa kształcenia ogólnego

dla szkół podstawowych i gimnazjów (http://bip.men.gov.pl/akty_prawne/rozporzadzenie_20070823_2.pdf). Na drugim etapie kształcenia w szkole podstawowej (klasy IV–VI) uczeń powinien opanować minimum zapewniające komunikację językową, czyli m.in. powinien potrafić prowadzić proste konwersacje, czytać powszechnie spotykane dokumenty (np. rozkłady jazdy). Po ukończeniu gimnazjum uczeń powinien opanować język obcy na tyle, by móc prowadzić sprawną komunikację oraz powinien znać kulturę i życie codzienne kraju języka nauczanego.

Absolwent szkoły średniej winien swobodnie wypowiadać się w języku obcym z wykorzystaniem różnych środków wyrazu. Drugi język nowożytny powinien zostać opanowany na poziomie umożliwiającym komunikację. Język obcy obecny jest również w podstawach programowych tzw. ścieżek edukacyjnych. Na przykład w ramach ścieżki „Edukacja czytelnicza i medialna” uczeń powinien nauczyć się korzystać z różnych źródeł informacji, w tym w językach obcych.

W ofertach pracy obok znajomości języka obcego i umiejętności obsługi komputera znajdują się prawo jazdy, obsługa urządzeń biurowych (np. faks, ksero). Szkoła nie ma możliwości przygotowania do realizacji tych zadań, jednak ważne jest, żeby podkreślić, że realizuje swoje zadania w innych obszarach. Nauka języka obcego i informatyki przedstawia się bardzo dobrze, szczególnie z perspektywy założeń teoretycznych. Inaczej zapewne wygląda problem rzeczywistych kompetencji uczniów. Oceny respondentów CBOS w cytowanym już raporcie „Do czego przygotowuje szkoła średnia” nie są entuzjastyczne. Co więcej, wydaje się, że szkoła przed reformą lepiej uczyła języków i obsługi komputera – spadek ocen pozytywnych o 4% nastąpił w obu przypadkach (por. Wciórka 2005). Czy szkoła potrafi nauczyć języka obcego i informatyki? Sądząc po rosnącej liczbie szkół językowych i popycie na korepetycje, szkoła nie jest miejscem, w którym można nauczyć się języków obcych. Wynika to prawdopodobnie z dużych grup lektoratowych, a być może również z braku dobrze wykształconych nauczycieli, dla których praca w szkołach językowych wydaje się atrakcyjniejsza. Możliwe jest również takie wyjaśnienie, że fakt, iż szkoła nie nauczy języka obcego, jest swoistym mitem, który staje się legitymizacją dla istnienia szkół językowych i rynku korepetycji. Może działać tutaj również mechanizm samospełniającego się pro-roctwa, który jest demotywujący dla uczniów. Niemniej dane GUS mówią o tym, że powszechność nauczania języka obcego w szkołach rośnie. Szczególnie jest to widoczne w przypadku najmłodszych klas szkół podstawowych – coraz więcej szkół traktuje język obcy jako obowiązkowy (GUS 2008).

Jeżeli chodzi o lekcje informatyki, uczniowie często są przekonani, że sami potrafią więcej niż ich nauczyciele. Wielu z nich ma komputery w domu, coraz częściej podpięte do Internetu – ponad 50% gospodarstw domowych, w których jest dziecko, posiada komputer z dostępem do Internetu (por. Batorski 2007). Warto jednak zauważyć, że coraz więcej szkół jest dobrze wyposażonych, jeżeli chodzi o komputery i Internet. „W roku szkolnym 2007/2008 na jedną szkołę podstawową (bez szkół specjalnych) przypadało średnio 14,2 komputera przeznaczonych do użytku uczniów (w poprzednim roku szkolnym – 12,3), w tym 12,0 kompu-

terów z dostępem do Internetu (odpowiednio: w miastach – 19,8 i 17,6, na wsi – 12,0 i 9,7). Na jeden komputer przeznaczony do użytku uczniów przypadało 12 uczniów, a na jeden komputer z dostępem do Internetu – 15 uczniów (odpowiednio: w miastach – 17 i 20, na wsi – 9 i 11 uczniów)” (GUS 2008). Podobnie rośnie liczba komputerów w innych typach szkół.

5. Podsumowanie

W raporcie *Najważniejsze wyzwania stojące przed oświatą polską* Roman Dolata (2005) wymienia między innymi modernizację programów. Twierdzi on, że priorytetem powinno być nauczanie języków obcych, tak żeby absolwent gimnazjum potrafił porozumieć się w języku angielskim oraz znać podstawy drugiego języka. Autor zwraca również uwagę na pilną potrzebę „doskonalenia nauczania matematyki i ukazywania wiedzy naukowej z perspektywy mechanizmów jej tworzenia” (Dolata 2005: 6).

Jeżeli uczestnictwo w rynku pracy byłoby celem edukacji, to należy zastanowić się nad tym, jak uczyć bardziej skutecznie, szczególnie języków obcych, oraz jak pomóc uczniowi w samodoskonaleniu. Społeczeństwo wiedzy, do uczestnictwa w którym powinna przygotowywać szkoła, charakteryzuje się otwartością i odwagą indywidualną (Pawłowski 2004).

Szkoły starają się przygotowywać uczniów do udziału w rynku pracy. Firmy coraz częściej poszukują osób nie tylko z kwalifikacjami formalnymi, szczególnie jeżeli chodzi o organizowanie dodatkowych zajęć i ścieżek edukacyjnych. W wielu szkołach pojawił się przedmiot związany z przedsiębiorczością, naucza się też języków obcych i informatyki. Gorzej wygląda przygotowanie uczniów do samokształcenia i współdziałania oraz wzmacnianie pozytywnych cech osobowych. Dalszy etap badań mógłby pozwolić ocenić, na ile wdrażane przez szkoły programy są skuteczne i jakie są rzeczywiste umiejętności uczniów w zakresie np. przedsiębiorczości. Spróbujemy też sprawdzić, czy możliwe jest nauczanie samokształcenia i współdziałania.

Strategia Rozwoju Kraju na lata 2007–2015 zakłada podniesienie jakości edukacji oraz przywrócenie ważności edukacji zawodowej i rozwój przez całe życie (*lifelong learning*). Zdaniem Strojka (2008) realizacja wytyczonych założeń jest możliwa, jeżeli zmieni się proporcja między uczniami szkół ogólnokształcących i zawodowych (więcej uczniów w szkołach przygotowujących do zawodu), szkolnictwo wyższe będzie w większym stopniu promowało nauki techniczne i ścisłe, oraz młodzi ludzie zaczną aktywniej działać na rzecz swojej przyszłej kariery zawodowej.

Zadania, jakie stoją przed szkołą w obliczu proponowanych zmian, to przede wszystkim kładzenie większego nacisku na kształtowanie takich cech jak umiejęt-

ność pracy w grupie, otwartość, chęć kształcenia się, elastyczność, samokształcenie. Istotne jest również wdrożenie programów, które będą lepiej przygotowywały uczniów w obszarze nauk ścisłych i technicznych.

Literatura

- D. Batorski. 2007. *Uwarunkowania i konsekwencje korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych* [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- R. Dolata. 2005. *Najważniejsze wyzwania stojące przed oświatą Polską*. „Analizy i Opinie”, nr 45. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, za: <http://www.isp.org.pl/files/15144654030172996001125907886.pdf>, stan z dnia 1.10.2006 r.
- GUS 2008, *Oświata i wychowania w roku szkolnym 2007/2008*. Warszawa: GUS.
- Instytut Spraw Publicznych http://www.isp.org.pl/podstawa/podstawa_files/podstawa_programowa_051003B.pdf, stan z dnia 2.02.2009 r.
- K. Pawłowski. 2004. *W stronę społeczeństwa wiedzy*, za: http://www.forumakad.pl/archiwum/2004/12/16-za-w_strone_spoleczenstwa_wiedzy.htm, stan z dnia 1.10.2008 r.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów, za: http://bip.men.gov.pl/akty_prawne/rozporzadzenie_20070823_2.pdf.
- A. Strojek. 2008. *Młodzi Polacy na rynku pracy*. Sedlak & Sedlak, <http://www.rynekpracy.pl>, stan z dnia 1.09.2008 r.
- B. Wciórka. 2005. *Jak szkoły średnie przygotowują młodzież do życia? Komunikat z badań, CBOS 82/2005*, Warszawa: CBOS.

Strony internetowe

<http://www.jobpilot.pl>.
<http://www.praca.gov.pl>.
<http://www.pracuj.pl>.